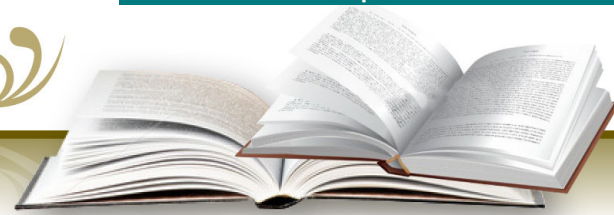

תורה והוראה

461

פרשת דברים תשע"ט

קורא יקר,

הגמרא (יומא ט, ב) מבארת שבית המקדש הראשון נחרב בגלל שהיו ישראל חוטאים בעבירות חמורות - גילוי עריות, שפיכות דמים, ועבודה זרה. אולם, בבית המקדש השני היו ישראל תלמידי חכמים ושומרי מצוות, ולכן שואלת הגמרא: "מפני מה חרב?"

הגמרא משיבה: "מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם נגד ג' עבירות; נגד עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים".

המהר"ל מבאר את הסיבה שנחרב הבית בגלל עוון שנאת חנם (נצח ישראל, פרק ד): "ודבר זה ברור, כי ישראל הם מתאחדים על ידי בית המקדש שהיה להם; כהן אחד, מזבח אחד, ונאסרו הבמות, שלא היה פירוד וחלוק בישראל... לכך בית המקדש על ידו הם אומה אחת שלימה. ומפני כך נחרב הבית בשביל שנאת חנם, שנחלק לבבם, והיו מחולקים, ולא היו ראויים למקדש אשר הוא התאחדות ישראל".

בית המקדש הוא אחדות ישראל. בזמן שהבית היה קיים, כל עם ישראל היה מאוחד סביב עבודת

מאמר השבוע עוסק בהלכות תשעה באב שנדחה - כפי שקורה השנה. האם נוהגים מנהגים שונים בשבת? כיצד יש להבדיל בין שבת לחול כאשר צמים ביום ראשון? מה הדינים ביחס לברית שמתקיים ביום זה? האם יש להקל בצום הנדחה יותר מצום תשעה באב רגיל? והאם יש הגבלות במוצאי תשעה באב, כפי שנהוג בשנה רגילה? בשאלות אלו, ועוד, נעסוק במאמר השבוע.

תשעה באב שנדחה: הלכות הצום

תשעה באב מהווה יום ייחודי בלוח שנה היהודי. ישנם אמנם מספר ימים שלהם אווירה של רצינות וכובד ראש, ובראשם ראש השנה ויום הכיפורים - אך היום היחיד שעניינו טרגדיה הוא ט' באב. סדר היום של תשעה באב הוא אבלות.

ביום זה אנו אבלות על הגדלות, הפאר וההדר שפעם היו והיום אינם. אנו בוכים על השכינה שפעם הייתה גלויה, וכעת נסתרת. על צער הגלות, על המסע הארוך מנשוא מדיכו לדיכו. יום אחד בשנה, אנו בוכים.

בגמרא מבואר שלאחר חורבן הבית היה נכון לאסור לגמרי אכילת בשר ושתיית יין. ואולם, מתוך הכרת הטבע האנושי והצורך להמשיך לחיות, תקנה זו לא תוקנה. אין לנו את היכולת האנושית להרגיש את העצב של תשעה באב במשך השנה כולה. לצורך כך מתייחד אך יום אחד בשנה.

השנה, יום תשעה באב שוב נופל ביום שבת, כך שהצום עצמו נדחה ליום ראשון, יום עשרה באב. דחייה זו היא על-פי הנלמד במשנה (מגילה א, ג), שם נקבע שדוחים את צום תשעה באב ואין מקדימים אותו, וכפי שמבואר בגמרא (מגילה ה, א) "אקדומי פורענות לא מקדמי". הרמב"ם והשולחן ערוך (אורח חיים תקנ, ג) מציינים הלכה פשוטה זו.

דחיית צום תשעה באב הנופל בשבת ליום ראשון מעלה כמה שאלות הלכתיות, שאליהן נתייחס במאמר זה.

האם ישנן הלכות מיוחדות לשבת שחל בו ט' באב? האם מותר ללמוד תורה באחה"צ של שבת זו? מתי יש לחלוץ מנעלים כמצוות אבלות היום? מתי ואיך יש להבדיל בין שבת לחול כאשר צמים ביום ראשון? מה הדינים ביחס לברית שמתקיים ביום זה? והאם יש הגבלות במוצאי תשעה באב, כפי שנהוג בשנה רגילה? בשאלות אלו, ועוד, נדון בהמשך הדברים.

שבת חזון

כמו יום השבת הקודם לפסח וליום הכיפורים, כך ישנה משמעות מיוחדת לשבת הקודמת

לתשעה באב. כהכנה ליום האבל הממשמש ובא קוראים בשבת זו הפטרה מיוחדת, שחלקה נקראת במנגינת תשעה באב ייחודית. ההפטרה אף תורמת לשבת זו את שמה: "שבת חזון". שבת היא עדיין שבת - יום של עונג ושלמות שבו יש איסור כולל על אבלות. ניגוד זה, בין שבת לבין אבלות תשעה באב, מוביל למספר מחלוקות בין הפוסקים ביחס לסימני אבלות בשבת חזון.

לדעת הרמ"א האבלות של שבת חלון לא מהווה חילול של איסור אבלות בשבת. לעניין אבלות פרטית, על מות קרוב משפחה, אסור להראות כל אבלות בפרהסייה בשבת - אבל האבל הלאומי של תשעה באב שונה מאבל פרטי על נפטר. מכאן פוסק הרמ"א (תקנא, א) שלובשים בשבת זו בגדי חול, וכן מנגנים מנגינות נוגות ועצובות.

לדעת הגר"א אין הדבר כן. לשיטתו אין להבחין בין אבלות פרטית לבין אבלות על חורבן הבית. בשני המקרים אין כל היתר לאבלות בפרהסייה בשבת. לפי מנהג זה - וכך נהגו כיום ברוב המקומות (המשנה ברורה מציין נוהג זה אף בשמו של הרב יעקב עמדין, בשם אביו) - יש להקפיד דווקא ללבוש בגדי שבת ולשיר זמירות כרגיל (משנה ברורה תקנא, ו).

כאשר יום תשעה באב נופל בשבת, הרמ"א מוסיף שאף אין לפרוס מפה מיוחדת לשבת, אלא להשתמש במפה רגילה של ימות החול. בנוסף, השולחן ערוך פוסק שכל מנהגי אבלות של ט' באב אינם נוהגים בשבת, אך הרמ"א פוסק (אורח חיים תקנד, יט) ש"יש אוסרים תשמיש המטה, וכן נוהגין". גם לעניין זה, לדעת הגר"א אין הגבלה כלל בשבת, אפילו בהקשר ל"דברים שבצנעה" (משנה ברורה תקנד, מ).

לעניין הנ"ל - תשעה באב שחל בשבת - המנהג הוא שבכל הנוגע לדברים שבציבור, יש לנהוג בשבת כרגיל, ולא להראות שום סימני אבלות. הגר"א ופוסקים נוספים מציינים לעניין זה את דברי תוספתא (תענית, סוף פרק ב; מובא בתענית כט, ב) לפיהם הכל מותר ביום השבת שחל בו תשעה באב, "אפילו סעודת שלמה בשעתו". עם זאת, המנהג הוא להימנע מתשמיש המיטה, למעט כאשר מדובר בליל טבילה (משנה ברורה תקנד, מ).

לימוד תורה אחר חצות בשבת

בשנה מן המניין, נחלקו הפוסקים אם מותר ללמוד תורה בערב ט' באב לאחר חצות. דעת התרומת הדשן היא שאסור ללמוד תורה לאחר חצות, ואילו המהרש"ל (הובאו דברי בט"ז, סימן תקנג, סעיף ב) סבר שאין בכך כל איסור. הרמ"א (תקנג, ב) מביא את המנהג להימנע מלימוד תורה (למעט הדברים הרעים) בערב תשעה באב, ואילו המשנה ברורה (ס"ק ח) מציין כמה דעות שהקלו בזה, כולל החיי אדם והגר"א.

המשנה ברורה מסיק אפוא "דמי שרוצה להקל בזה, אין מוחין בידו".

כאשר חל תשעה באב בשבת, כתב בלקט יושר (א, עמ' קי) שאין ללמוד כלל לאורך כל השבת! אולם, אחרים לא הביאו הוראה זו, ואילו המהרי"ל (סימן מד) כתב שיש להימנע מלימוד תורה אחרי חצות. כן עולה מדברי הרמ"א (תקנג, ב) שכתב שאין אומרים פרקי אבות אחר המנחה בשבת זו.

אך כפי שהביא המשנה ברורה, הרבה אחרונים מקלים בלימוד תורה בערב תשעה באב, וקל חומר בשבת, כמו שכתב בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן צט), וכמו שפסק הט"ז (שם) שהלומד בשבת לא הפסיד. המשנה ברורה (ס"ק י) פוסק אפוא שעיקר ההוראה בנוגע לשבת הוא להקל. במקום שלא ילמד דברים שמוותרים ללמוד בתשעה באב, נראה וודאי שעדיף ללמוד תורה כרגיל.

ה' של בית המקדש. היה "כהן אחד, מזבח אחד" - כל עבודת ישראל התמקדה סביב ירושלים, סביב בית המקדש, "בית חיינו". מפני שנאת חינם, מפני הפירוד שבין ישראל, נמצא העם בלתי-ראוי לאחדות המקדש. הבית חרב, ועם חורבן המקדש גלינו מארצנו, לפיזור ולפירוד בין העמים.

בדברי הגמרא הנ"ל גלום מסר נפלא. מבואר בדברי חז"ל שהיו ישראל עוסקים בתורה, במצוות, ובגמילות חסדים. אם שנאת חינם הייתה בהם, איך כותבת הגמרא שהיו עוסקים בגמילות חסדים? אלא שעוון שנאת חינם אין עיקרו במעשה, אלא עיקרו בלב.

בתקופת בית שני קיים עם ישראל את כל המצוות, כולל גמילות חסדים. אבל לבותיהם היו פרודים זה מזה. תוך כדי גמילות חסדים, היו ביניהם שנאה, קנאה ותחרות.

גם בדורנו אנו ניתן למצוא מעשים מתוקנים, קפידה ודקדוק בהלכה, וגמילות חסדים לרוב. אין לנו לזלזל במעלות אלו. אך בתקופה זו, בימים שבהם נחרב הבית, עלינו לכוון את עינינו כלפי פנים, לעשות בדיק בית ולבחון את הטמון בלבב פנימה.

עם כל החסד וכל המצוות, האם מקיימים אנו את הציווי הפשוט, "ואהבת לרעך כמוך"? האם משתדלים אנו לעקור ולשרש שנאה ותחרות מקרבנו?

רק בעבודה זו, בקירוב הלבבות ותיקון החטא של שנאת חינם, נזכה לראות בנחמת ציון ובנין ירושלים, שיבואו במהרה בימינו, אמן.

סעודה מפסקת

סמוך לתחילת הצום בשנה רגילה, אוכלים סעודה אחרונה המכונה "סעודה מפסקת". המקור לסעודה זו היא דברי המשנה (תענית כו, ב): "ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין".

לפי מנהג אשכנז אין אוכלים בשר ושותים יין לאורך כל תשעת הימים שקודם תשעה באב, אך מעיקר דין המשנה הלכות אלו נאמרו רק בסעודה המפסקת, לצד הדין שאין אוכלים בסעודה זו יותר מתבשיל אחד.

האיסור על אכילת בשר ויין מזכיר את דין האונן (שמתו טרם נקבר) שאף הוא נאסר באכילת בשר ויין. הגמרא אף מציינת כי ר' יהודה היה אוכל את הסעודה המפסקת במקום הכי פחות נוח בבית (ליד התנור), והיה נראה "כמי שמתו מוטל בפניו".

מנהגנו לאכול את הסעודה המפסקת בישיבה על הקרקע (שולחן ערוך תקנב, ז). לפי דין המשנה מבואר שמותר לאכול תבשיל בסעודה זה, אך המנהג הוא דווקא לאכול בו לחם עם ביצה קשה (רמ"א תקנב, ה), כאשר יש לכך מקור במנהג רבי יהודה כמבואר בגמרא. כך המנהג הנפוץ הוא לטבול את הלחם באפר במקום במלח (שם, סעיף ו).

בשבת, פסק השולחן ערוך (על-פי הראב"ה, חלק ג, אות תתרפח) שיש לאכול כרגיל, אפילו בשר ויין, ואפילו בסעודה שלישית (אורח חיים תקנב, י). המקור לכך הוא דברי התוספתא הנ"ל, מהם משמע שמותר אפילו עד סוף השבת לאכול "כסעודת שלמה בשעתו".

עם זאת, פסק המגן אברהם (ס"ק יד) שיש לשבת בצער וביגון, ולהימנע מסעודת מרעים. המשנה ברורה (ס"ק כג) מציין את דבריו, אך מוסיף שהבכור שור חלק עליו בכך, והורה שאדם הרגיל באורחים לא יימנע מכך גם בשבת שתשעה באב נופל בה, כיון שיש בכך אבלות בפרהסיא.

בשו"ת אגרות משה (אורח חיים ד, קיב, חלק א) מוסיף שאף מותר לאדם לאכול בשר בסעודה שלישית, גם אם אין הרגילות שלו לעשות כן מידי שבוע, וכן מותר לשיר זמירות, גם למי שאינו רגיל בהם, כיון שהדבר נעשה לכבוד השבת.

אכילה לבד

נחלקו הפוסקים איך שלשה אנשים ינהגו כאשר אוכלים יחד את הסעודה המפסקת: האם עליהם לברך בזימון או שלא (טור; רבנו משולם, שדבריו מובאים בהגהות מיימוניות, תעניות פ"ה אות ל, נהג לא לזמן בסעודה מפסקת אפילו כשאכל ביחד עם שני אנשים נוספים). כדי להימנע מהמחלוקת, יש לכתחילה לאכול את הסעודה לבד.

בנוסף לכך, יש מעלה באכילה לבד שכן יש בכך הזדמנות להרהר על חורבן הבית, ולקיים בעצמנו את הפסוק "ישב בדד וידום" (איכה ג, כח). גם במקום שאכלו שלשה יחדיו, המשנה ברורה מכריע שאין לברך בזימון, זאת מפני שקביעת בסעודה כזו אינה נחשבת לקביעות כלל (ס"ק יט).

כל זה אינו נוהג בנוגע לשבת שחל בה תשעה באב, שבה יש לזמן כרגיל (משנה ברורה תקנב, כג), וכן לאכול יחד עם בני הבית.

מתי מתחיל הצום?

לאחר סיום הסעודה המפסקת עדיין מותר לאכול ולשתות, בתנאי שלא נעשה החלטה מנטאלית להתחיל את הצום עם סיום הסעודה. במקום שאדם החליט שהצום מתקבל עם סוף הסעודה, אז לאחר ברכת המזון שוב אסור לאכול מדין הצום.

לאחר סוף הסעודה, כאשר לא קיבל על עצמו תענית עם גמר האכילה, יש אומרים שמי שמחליט החלטה חזקה לקבל על עצמו את הצום, שוב אין לו לאכול ולשתות (ב"ח, גר"א). אחרים סבורים שאין אפשרות לקבל את התענית אלא בדיבור בלבד (רמה, בית יוסף). כמובן שבכל אופן חובה להתענות עם שקיעת החמה.

הנ"ל נכון גם לעניין תשעה באב שחל בשבת, ויש לדאוג להפסיק את האכילה עם שקיעת החמה. המשנה ברורה (תקנב, כד) מזכיר שיש להודיע על כך ברבים, כדי לדאוג שאנשים לא ימשיכו לאכול לאחר השקיעה כהרגלם מידי שבוע.

חליצת נעליים

שאלה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא שאלת חליצת נעליים בתשעה באב שחל בשבת.

בניגוד לדין אכילה, בה חובה לסיים סעודה שלישית עד השקיעה, כתב הרוקח (סימן שי) שחולצים את הנעליים במוצאי שבת, לאחר אמירת ברכו. כך נפסק ברמ"א (תקנב, ב): "בחול נוהגין לחלוץ מנעלים קודם שיאמר ברכו, ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו, מלבד שליח צבור שחולץ קודם ברכו, רק אומר תחלה: המבדיל וכו'".

מבואר אפוא שהציבור חולץ נעליים **לאחר ברכו**, כדי שלא להראות אבלות בשבת, ומאידיך לחזן הקלו לחלוץ **לפני ברכו**, כדי שלא לבלבל בתפילה.

בנוג למי שנמצא בביתו בשעה זו, כתב בשו"ת 'שלמת חיים' שחולצים נעליים רק לאחר צאת הכוכבים, כי אסור להראות אבלות בשבת. כפי שמבאר, אין בכך בעיה מצד אבלות תשעה באב, כי מראש כשקבעו את הצום, קיבלו עליהם שאם יחול במוצ"ש, יסירו נעליים רק לאחר צאת השבת.

מנגד, יש שסברו שיש לחלוץ נעליים כבר מהשקיעה, כי מאחר

את תפילת "אתה חוננתנו", ובכך יוצאים ידי חובת הבדלה בתפילה. בנוגע לחובת הבדלה על הכוס, נאמרו שלש שיטות עיקריות.

1. יש אומרים שיש להבדיל במוצאי שבת, ולתת לקטן לשתות את הכוס. דרך זו מופיעה ב"ספר המנהיג" (תשעה באב, סימן כא), שם מבאר שאין חשש שמא הקטן יתרגל בעתיד לכך, כי דבר זה הוא חריג ואינו מתרחש בכל שנה, וגם שאינו אלא איסור דרבנן, ואין לגזור בו. אולם, המאירי (תענית ל, ב) סבור שגם בכך יש לחשוש מצד הקטן, "דילמא אתי למיסרך". גם הרמב"ן (תורת האדם) דוחה שיטה זו.

2. לדעת הגאונים עושים הבדלה במוצאי יום ראשון, דהיינו במוצאי התענית, שהרי ממילא אין אוכלים עד יום ראשון בלילה. כן כתבו התוס' (פסחים קז, א, ד"ה אממר), וכן הורו ראשונים רבים (מחזור ויטרי, סימן רסז; בה"ג, קידוש; ראב"ה, ח"ב סימן תקכב).

3. לשיטת הרמב"ן (תורת האדם, ענין אבלות ישנה) אין לעשות הבדלה כלל, לא במוצאי שבת, ולא ביום ראשון. טעמו לכך הוא שכיוון שבמוצאי שבת לא היה ראוי להבדיל, נדחתה בכך מצוות ההבדלה לגמרי. כאשר אדם פרטי אינו מבדיל במוצאי שבת, הוא רשאי להשלים את ההבדלה עד יום שלישי. אך במקרה דנן אין לעשות כן, כי מאחר שלא חל חובת הבדלה במוצאי שבת, אין מקום לתשלומים. הרמב"ן מוסיף שמסתבר שכך היתה התקנה מתחילה (כשחל תשעה באב במוצאי שבת לא תהיה הבדלה), וכן כתבו בשו"ת הרשב"א (ח"א, סימן קיז), הריטב"א (תענית ל, ב; סוכה נד, ב), ועוד ראשונים.

בשולחן ערוך (תקנו, א) פסק שיש להבדיל במוצאי יום ראשון, כלומר במוצאי צום תשעה באב, וכך הדעה המקובלת להלכה (כמו שכתב הלבוש תקנו; מגן אברהם ס"ק ב; אליה רבה ס"ק ד; קיצור שולחן ערוך קכה, ו; חיי אדם קכו, ו). כן פסק אף המשנה ברורה (תקנט, ס"ק לז).

הלכות הבדלה

בהבדלה שעושים לאחר הצום אין לומר את הפסוקים "הנה א-ל ישועתי", כפי שאומרים מידי שבוע. פסוקים אלו נחשבים לא מתאימים לאווירת הזמן, כפי שמי שנמצא באבלות אינו אומרם (שו"ת דברי מלכיאל חלק ו, סימן ט).

בהבדלה הנעשית במוצאי הצום - ביום ראשון בלילה - לא ניתן לברך את ברכת מאורי האש, שנתקנה דווקא במוצאי שבת. לכן, יש לברך ברכה זו במוצאי שבת, מחוץ לסדר ההבדלה. מנגד, את ברכת הבשמים אין לברך כלל (שולחן ערוך תקנו, א).

כיון שיש קצת ספק בנוגע לחובת נשים בברכת מאורי האש (עי' ביאור הלכה סימן רצו, ד"ה לא יבדילו), עדיף שהבעל יברך ברכך זו עבור אשתו לפני שיוצא לבית הכנסת (לאחר זמן צאת השבת; עיין שמירת

שנשאר בביתו, ובשעה זו אין באים אנשים לבקרו, הרי שזו אבילות בצניעה ולא אבלות בפרהסיא (כך נהג הגרש"ז אורבך צ"ל (שש"כ, פרק כח, הע' קלט), והיה שוכב על מיטתו ללא נעליים מתחילת בין השמשות, כדי לצאת מן הספיקות (שלמי מועד, פרק צב, הע' 116); כך גם דעת הגרי"ש אלישיב צ"ל (הלכות ומנהגי בין המצרים, עמ' קפג, הע' 7)).

יש בכך חידוש, מפני שיתכן שעניין 'אבלות בצניעה' נוגע רק לדברים שהם צנועים בעיקר מהותם - תשמיש המיטה - ולא לדברים שרק במקרה נעשים בבית. בנוסף לכך, ייתכן שאין לחלוץ נעליים מפני שאין בכך אבלות אלא עינוי, ועינוי אסור בשבת אפילו בצניעה (כמו שכתב ב'מנחת חינוך' שיג).

אכן, מדברי הגר"א (תקנג) מבואר שרק באכילה יש להפסיק מבעוד יום, "מה שאין כן חליצת נעליים", וכן עולה מדברי עוד אחרונים (עי' חיי אדם כלל קלו, א; שו"ת 'שלמת חיים' רכז). גם מנהג החזו"א היה לחלוץ את מנעליו רק לאחר צאת הכוכבים. אך ייתכן שבמקומות החמים, שהרגילות ללכת בהם בבית ללא נעליים, אין חשש בחליצת הנעל (בבית) - אלא שיש להקפיד שלא ללבוש נעלי בד עד הלילה, שיש בכך ביטוי מפורש לאבלות. לכל הדעות, אין לשבת על הקרקע עד לילה.

המנהג כיום

רבים נוהגים כיום לא רק לחלוץ את מנהליהם, אלא אף ללבוש נעלי בד. עניין זה מקשה על המנהג המבואר ברמ"א, שכן קשה לחלוץ נעליים וגם לנעול נעלי בד לאחר ברכו בבית הכנסת.

בנוסף לכך, אנו נוהגים, שלא כפסק הרמ"א (תקנא), ללבוש בגדי שבת בשבת חזון כהוראת הגר"א שאין לשנות בכך. לפי מנהג זה, הרי שנמצא האדם אומר קינות במוצאי שבת בבגדי שבת, וקשה אפוא להסתפק בחליצת נעליים בלבד (עיין בכך במועדים וזמנים, ח"ז, סימן רנו).

עקב כך, נוהגים רבים (בארץ ישראל) לאחר את תפילת ערבית כרבע שעה במוצאי שבת. בשעת צאת הכוכבים, אומרים (בבית) "ברוך המבדיל בין קודש לחול", חולצים נעליים ומחליפים בגדים, ואחר כך הולכים לבית הכנסת. כן כתב להורות בשו"ת יחיה דעת (ח"ה, סימן לח), וכן כתב במועדים וזמנים (שם) בשם החזון איש (וכן בספר זה השלחן, ח"ב, הערות לאו"ח תקנט), ובספר 'תורת המועדים' (סימן ט, א).

מתי להבדיל בין קודש לחול

כיון שאי אפשר לשתות את היין של הבדלה במוצאי השבת, עולה השאלה: איך יש לקיים את מצוות הבדלה? בתפילת עמידה אומרים

ברית מילה בתשעה באב

בשולחן ערוך (תקנט, ט) נפסק שכאשר חלק ברית ביום תשעה באב שנדחה, על הורי התינוק לצום רק עד חצות. לאחר תפילת מנחה יש לבעלי הברית לרצוץ ולהלחיף בגדים, שכן "יום טוב" הוא עבורם. לדבריו, מותר אפוא לבעלי הברית (האב, הסנדק והמוהל) לאכול לאחר חצות לכבודה של הברית.

הלכה זו אינה מוסכמת על כל הפוסקים. המגן אברהם (תקנט, יא) מציין מהכנסת הגדולה והרדב"ז שלפי המנהג גם כאשר בו ברית השלימו כל המשתתפים את צום תשעה באב שנדחה. הוא אף מוסיף שכיון שהמנהג הוא לערוך סעודת הברית בלילה, הרי שאין סיבה לאכול בצום עצמו. גם בערוך השולחן (תקנט, ט) כתב שאין המנהג כדברי השולחן ערוך.

מנגד, רוב הפוסקים לא הסכימו עם דברי המגן אברהם, אלא פסקו כדעת השולחן ערוך. במשנה ברורה משמיט את הוראת המגן אברהם, וביאר בשער הציון (שם, ס"ק לט) שעשה כן לאור דברי הפוסקים - בעיקר האליה רבה והחיי אדם - שביארו שדברי הכנסת הגדולה משקפים את המנהג בטורקיה, ואילו המנהג באירופה היה שהורי היילוד, הסנדל והמוהל לא היו משלימים את התענית.

גם בשערי תשובה (תקנט, טו) כתב שהמנהג "בארצותינו" הוא כדעת השולחן ערוך.

מוצאי תשעה באב

בשנים רגילות, ממשיכים לנהוג מנהגי אבילות גם במוצאי תשעה באב, שכן שריפת המקדש המשיכה לתוך הלילה. כן מבואר בשולחן ערוך (תקנח, א): "בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי". הרמ"א מוסיף שהמנהג - שחל גם לעניין תספורת וכיבוס - להחמיר בכך עד "חצות היום ולא יותר".

כאשר תשעה באב נדחה ליום ראשון, כתב הרמ"א ש"מותר לאכול בשר ויין יום א', אבל בלילה אסור מפני אבילות של יום". בנוסף לכך, בנוגע לכיבוס מותר לכבס ולהתרחץ מיד עם מוצאי הצום (כן מבואר בהליכות שלמה, שם), ובמשנה ברורה (תקנח, ד) כתב שכן הדין לעניין תספורת.

גם בנוגע לאכילת בשר ושתית יין במוצאי תשעה באב שנדחה, כתב המהרש"ם (דעת תורה תקנח) "דיש להתיר לאכול במוצאי תשעה באב בשר בסעודת סיום מסכת, גם אם מיהר לסיים המסכת", וכן כתב להתיר לערוך נישואין במוצאי תשעה באב בנסיבות מיוחדות ודחופות.

שבת כהלכתה פרק סב, הע' צח). כאשר אין הדבר נוח, מעיקר הדין רשאית אישה לברך לעצמה (שם, פרק סא, הע' סט; מנחת שלמה, ח"ב, סימן נג, אות ב).

הבדלה למי שאוכל בתשעה באב

חולה שאוכל בתשעה באב חייב להבדיל קודם שיאכל. מי שצריך לאכול באמצע הצום, לא יבדיל מיד במוצאי שבת, אלא ימתין עד השעה שצריך לאכול (כף החיים ס"ק ט; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סימן ל).

לדעת החיד"א (תקנו, ס"ק ג) חולה שמבדיל יכול אף להוציא את בני ביתו, ולפי זה אם קשה לחולה להבדיל, יכול הבריא להבדיל בשבילו, והחולה ישתה את היין. כן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד, סימן מד) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ז, סימן לט).

בנוגע לקטן האוכל בתשעה באב, וחייב בהבדלה מדין חינוך, הסתפק בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה, עב) שמא צריך להבדיל לעצמו. אולם, המנהג הוא שאינו מבדיל, וכן כתבו בשם הסטייפלר (אחרות רבנו, ח"ב, עמ' קמה) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שו"ת רבבות אפרים, ח"ג סימן שעא), ובעוד פוסקים (עי' שמירת שבת כהלכתה, פרק סב, סעיף מה; שו"ת משנה הלכות, ח"ז סימן לט).

הסיבה לכך היא שקטן חייב במצוות כדי להרגילו בקיומן, אך כאן הרי בגדלותו הוא יצום בתשעה באב, ולכן קיום מצוות הבדלה אינו כלול במצוות החינוך.

לצום כמידי שנה?

ההלכה הבסיסית היא שצום תשעה באב שנדחה הרי הוא כצום של כל שנה. עם זאת, יש הבדלים בין דרגת החומרה של צום תשעה באב רגיל לבין צום שנדחה, ויש לכך כמה השלכות הלכתיות.

כך, ביחס לצום תשעה באב רגיל כתבו פוסקים רבים שלפי המנהג יש ליולדת לאחר ז' ימים לצום כהלכה ככל שאין בכך קושי רב (כן מבואר ברמ"א, סימן תקנד, ו, וכן בפוסקים אחרונים, למעט כאשר הצום גורם לכאב וסבל). מנגד, בצום תשעה באב שנדחה כתב המגן אברהם (תקנד, ט) שעד שלושים יום אישה פטורה מן הצום לגמרי, כמבואר גם במשנה ברורה (שם, ס"ק יד).

בשו"ת שבות יעקב (ח"ג, סימן לז) מרחיב הלכה זו גם לעניין אישה מעוברת, וכתב שאין עליהם לצום בתשעה באב שנדחה אפילו כשמרגישה מיחוש קל בלבד. כן כתב רבי עקיבא איגר בהערותיו לשולחן ערוך (תקנט, ט), וכן פסק במשנה ברורה (שם, בביאור הלכה).

בספר הליכות שלמה (ח"ב, עמ' תנא) מובא בשם הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל כי כן הדבר אף ביחס לאישה מיניקה, כאשר הצום גורם לכאב או לחוסר חלב עבור התינוק.

הוא מסיים את בדרייו באומרו כי "נראה דבמוצאי תשעה באב שנדחה, ויה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימנו, ויתהפך לנו צום החמישי יש להקל במקום צורך קצת". לשמחה ויום טוב.

שו"ת הלכתי

מתוך השאלות שנשאלו באתר האינטרנט din.org.il בשבוע האחרון

מילה שלא בזמנה ביום חמישי ברוב עם או לאחר שבת בצמצום

שאלה:

שלום. ילד בתיסמונת דאון, שהברית נידחתה עקב מחלה והיום יום ראשון ג' באב, יצא מבית חולים והרופא אמר שאפשר למולו בעוד שבוע. כשאמרו לו שזה יוצא בתשעה באב, אמר שאפשר להקדים ליום שישי. היות וההורים ספרדים, הם אמרו לו, שיש מנהג שלא למול ביום חמישי ושישי. השאלה עד כמה המנהג חזק, שלא להקדים את המילה ליום חמישי/שישי, כאשר אז הברית תהיה ברוב עם וזה בודאי ישמח את הורי הילד הנ"ל, מול האפשרות לעשות את הברית הנדחית בתשעה באב נדחה, קרוב לשקיעה, אבל אז ישתתפו מעט קרובי משפחה וידידים עקב קושי הצום לכולם. אשמח לתשובה דחופה ומנומקת בהכרעה למעשה.

תשובה:

שלום רב,

הדיון האם למול תינוק במילה שלא בזמנה ביום חמישי או שישי, מופיע בבית יוסף בבדק הבית יו"ד סי' רסב בשם התשב"ץ שלא למול אותו בימים אלו מחשש לחילול שבת. והט"ז שם הביאו להלכה והוסיף, שכש"כ ביום שישי (התשב"ץ מדבר על יום חמישי). מאידך, יש פוסקים שחלקו עליו משום שיש עליו חיוב עשה בכל יום והוא חייב למולו, ראה ש"ך שם סי' רסו, ומגן אברהם ואליה רבה באו"ח סי' שלא, וכך היא הכרעת המשנה ברורה שם ס"ק לג. אולם בשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סי' כג) דן בזה בהרחבה. ובאותה ה' הביא להלכה חבל פוסקים לכאן ולכאן, והכריע שמנהג הספרדים כדעת התשב"ץ שחוששים לחילול שבת. ומשום שכך הנוהגים כך ודאי עושים זאת מחשש לחילול שבת (אחרת אין הסבר מדוע לא יחששו לשיטות שהוא עובר בכל יום בעשה), וא"כ ודאי שאם הספק הוא אם לקיים את המנהג שאינו רק מנהג אלא מנהג הנובע מדין שיש לחשוש לחילול שבת, או לקיים את הברית ברוב עם, ודאי שההלכה שיש לחשוש לחילול שבת עדיפה. ויש לדחות את הברית ליום ראשון תשעה באב נדחה.

לקוח שסיכם עם סוכן על נופש במלון ולא הופיע

שאלה:

אני מארגן נופש בבית מלון. ההסדר הוא כזה. אני מגיע למחיר מסגרת עם המלון. מי שנרשם דרכי אני משריין לו חדר לפי ההזמנה במלון וכל שעליו לעשות להתקשר למלון ולהודיע שהוא בא דרכי וליתר בטחון אני מבקש לשלם מקדמה ובהגעה הוא משלים את כל הסכום. כמובן שאני מעדכן בהזמנה את כל הנתונים כמה, מה ההרכב, כמה זמן והסכום.

קרה שזוג שאני מכיר אותם ונרשמו דרכי מס' פעמים הזמינו נופש לתאריך מסוים וסגרתי להם חדר. כמובן בקשתי מהם להתקשר למלון ולשלם מקדמה. הם טוענים שניסו מס' פעמים להתקשר ולהשאיר הודעות שיחזרו אליהם ולא יצרו קשר עם המלון. אני ידעתי שהם לא שילמו מקדמה ומכיון שאני מכיר את הזוג לא התקשרתי לשאול למה כי סמכתי עליהם וגם הבחור הוא אברך וסמכתי עליו. מה שקרה הבחור הבין שאם הוא לא שילם מקדמה אז אין לו חדר ולכן לא הגיע. למחרת התקשרו מהמלון והודיעו לי שהזוג לא הגיע. מיד התקשרתי לשאול מה קרה והם הודיעו לי שחשבו שהחדר לא סגור כי לא שילמו מקדמה. שאלתי למה הוא לא התקשרו אלי ולעדכן אותי ולא היתה

להם תשובה. המלון טוען שהוא הפסיד לילה וצריך לשלם. הסברתי לזוג שעליהם לשלם את הלילה והם טוענים שלא. מה הדין? על מי לשלם?

תשובה:

שלום וברכה,

הלקוח לא שילם מקדמה, וממילא אין כאן קניין, ולכן פטור מתשלום. וכמו כן על ההפסד שנגרע למלון לילה אינו חייב לשלם. ראה מקורות. בהצלחה.

מקורות:

כל עוד לא היה תשלום של מקדמה, אין קניין, ומשום כך הדיבור שסגר עם הסוכן לא מחייב אותו קניינית, ולכן גם לא מחייב אותו בתשלום. אך בהלכה מצאנו (שו"ע חו"מ סימן שלג סעיף ב) שבשוכר פועל ולא עשו קניין, ובגלל שסגר עם הפועל נמנע הפועל מהצעת עבודה אחרת, שחייב הבעה"ב לשלם את ההפסד שהיה יכול להגיע לו ממקום אחר. אמנם דין הנ"ל נאמר דוקא בפועלים ולא במלון. ראה בקצות החושן ובנתיבות המשפט שם. בנוסף, במקרה דידן הלקוח לא אשם כלל שלא ענו לו לטלפונים ולא חזרו אליו, ובצדק עשה שלא הופיע מאחר שלא לקחו ממנו מקדמה.

כיבוס לקטנים בתשעת הימים

שאלה:

עד איזה גיל נחשבים קטנים לעניין כיבוס בגדים שהותר כשמדובר בילדים שאין להם מספיק בגדים אם לא יכבסו להם

תשובה:

שלום וברכה

בפוסקים מצינו גישות שונות בזה: בחיי אדם כלל קלג סעי' יח כתב להקל בבני שנתיים שלוש, בפרי מגדים תקנא לח כתב שלוש ארבע, בס' קיצור הל' בין המצרים הביא מהגר"מ פנישטיין שאין לקבוע בזה גיל מסויים אלא כל שהם רגילים כל הזמן לטנף בגדיהם, ויתכן לדבריו שאכן בכל ילד זה שונה לפי טבעו ובשלותו. ובשם הגרי"ש אלישיב הביא שם להקל בזמנינו אף לבני שמונה [אבל לא ראינו שנוהגים כך]. בס' קרא עלי מועד הביא מהחזון איש שהחמיר אפילו בקטנים ממש, ואמר שאפשר להלבישם בגד מלוכלך...

חולה צליאק - קידוש במקום סעודה בשבת

שאלה:

שלום רב דיני חולה ציאלק בשבת לאב משפחה חולה ציאלק שכל מאכל הכולל גלוטן מזיק לבריאות, ועל פי הוראות רופא צריך להימנע לגמרי מכל אכילת גלוטן בשל הפגיעה בבריאות. ההלכה בשבת: מקריאת מאמר של רב רופא בנושא שקיבל אישור מרב שאנו הולכים לפיו. הבנו כי ניתן לצאת ידי חובה בקידוש על ידי שתיית רביעית יין בשבת, כיצד בני המשפחה ינהגו לגבי אכילת פת בשבת, האם האב יכול לקדש ולבצע את הפת בשבת ולהוציא את בני המשפחה ידי חובה כשהוא אינו אוכל? כיצד יש לנהוג במקרה זה? כאמור בהנחה שהאב יצא ידי חובה בקידוש. בנוסף נשמח לפירוט ההלכות לגבי יציאת ידי חובה רביעית יין לאב והמשפחה, והאם בני המשפחה יוכלו לצאת ידי חובה שתיית האב או שמא גם לשתות קצת מיין הקידוש. מהי הכמות של רביעית יין? האם כדעת הגר"ח נאה ששיעור רביעית הוא 86 סמ"ק או כדעת החזון איש שיש להחמיר תמיד כשיעור 150 סמ"ק (מדובר על אבי, אני תלמיד ישיבה) נשמח לתשובתכם מחיל אל חיל תודה רבה

שלום וברכה

כאשר האב אינו אוכל פת הוא אינו יכול לברך המוציא עבור בני המשפחה, ככל ברכות הנהנין שאין בהם דין "יצא מוציא", וזה אפילו בשבת שאכילת הפת מחוייבת ככל מצוה, ראה בענין זה שו"ע סי' קסז סעי' כ.

שתיית יין - דעת הגאונים שדי ברביעית יין של הקידוש לקיום דין זה וכן פסק השו"ע סי' רעג סעי' ה, אולם, הלבוש שם כתב שהיין של הקידוש לא יוכל להחשב כסעודה הבאה מחמתו, וצריך לשתות רביעית נוספת - שתי רביעיות, וכדבריו הסכימו הב"ח ט"ז ומג"א ועוד, במשנה ברורה מחמיר עוד יותר, ולדעתו, לכתחילה גם עוד רביעית יין אינה נחשבת סעודה וכדאי לאכול עוגה [כמובן לא במקרה של חולי כמו במקרה שלנו], כמבואר בשער הציון שם ס"ק כט. אכילת פירות - בקידוש הלילה אינם מועילים, אולם, בקידוש של יום שדינו קל יותר, פסק המשנה ברורה שניתן לסמוך על כך בשעת הדחק, ובפרט כששונה רביעית מיין הקידוש.

לענין החומרא של שתי רביעיות נראה שמספיק שיעור הגר"ח נאה, כלומר פעמיים 86 סמ"ק... ובקידוש היום אם זה קשה ניתן להקל בצירוף אכילת שאר הסעודה וכנ"ל.

טלטול בעל חיים בשבת

בעל חיים השייך לאדם מסויים שהסתבך בגדר ביטחון, האם מותר להוציאו משם על ידי טלטולו או על ידי טלטול הגדר, או בכל דרך אפשרית אחרת, האם יש הבדל בין אותו אדם לאנשים אחרים?

שלום רב.

לא הבנתי משאלתך האם מדובר בגדר רגילה או בגדר חשמלית, ואם כן נחלק את תשובתנו לשני האופנים:

א. לענין גדר רגילה, אכן בעלי חיים נחשבים מוקצה ואסורים בטלטול בשבת, ולכן, אסור לשאת כלב או חתול או כלוב של ציפורי נוי בשבת. במקרה שלנו שהכלב נתון במצוקה ויש בכך "צער בעלי חיים" התירו חכמים לומר לגוי שיחלץ אותו משם, לפי שהתירו "שבות דשבות" [כלומר שני איסורי דרבנן - אמירה לגוי שיעשה איסור שאינו אלא מדרבנן כמו איסור מוקצה] במקום שיש צער בעלי חיים. אך אין לחלצו באופן זה על ידי יהודי. ומכל מקום אם ניתן לדחוף את הגדר בגופו ועל ידי כך הכלב ישתחרר, אף זה מותר אפילו על ידי יהודי.

ב. אף כאשר הגדר היא חשמלית ועל ידי טלטולה נדלקות נורות וכדומה, נראה שמוותר לחלץ את הכלב על ידי גוי, לפי שאינו נוגע בגדר עצמה ואין כאן אלא גרמא ואינו מתכוין לכך. כמו כן, אף אם הוא מנענע את הגדר עצמה, נראה שמוותר הדבר על ידי גוי, כיון שאינו מתכוין לכך והרי זה כ"פסיק רישא דלא ניחא ליה" שיש מן הפוסקים שהתירו לעשותו בשבת, ואף לדעת האוסרים אין דין זה חמור מכל מלאכה שאינה צריכה לגופה [כלומר, מלאכה שכוונתך לתכלית אחרת מזו המיועדת לה בדרך כלל] שלדעת רבים מן הפוסקים מותרת על ידי גוי.

ג. אין הבדל בנידונים הנ"ל בין בעל הכלב לאדם אחר.

א. על דין מוקצה בבעלי חיים ראה שו"ע סי' שח סעי' לט. על דגי נוי, ראה שו"ת מהר"ח או"ז סי' פב. על ההיתר לבקש מגוי לחלץ את הכלב, ראה משנה ברורה סי' שה ס"ק ע.

ב. על ההיתר לעשות מלאכה על ידי גוי בגרמא, ראה שו"ת מנחת שלמה סי' י. על מלאכה שאינה צריכה לגופה שמוותרת על ידי גוי, ראה מגן אברהם סי' שמ לענין אשה ששכחה ליטול את ציפורניה קודם הטבילה, שמוותר לה לבקש מגוי שיגזזם עבורה, וכן פסק המשנה ברורה שם ס"ק ג. כמו כן, ראה שער הציון סי' שלד ס"ק נז שמלאכה שאינה צריכה לגופה נחשבת "שבות" לענין זה שבמקום שהתירו "שבות דשבות" [כמו כאן שיש חשש צער בעלי חיים] אף זה מותר.

על דין פסיק רישא דלא ניחא ליה, ראה משנה ברורה סי' שכ ס"ק נג.